

PABLAAK TI TOHMLE

Daytoy nga pablaak ket napadur-as iti maika-uppat (4th) a kumperensya ti nainsigudan a kaammuan ken tattao iti Asya wenno ti Indigenous Knowledge and Peoples of Asia (IKPA). Ti kumperensya iti Nainsigudan a karbengan ti tattao, ti biodibersidad ken ti panagbalbaliw ti klima a naisayangkat manipud iti umuna nga aldaw ti Oktubre inggana maika-uppat(4th) nga aldaw idia Pokhara, Nepal.

Gambar berkumpulan di Pokhara, Nepal. 65 pemimpin Orang Asal dari 10 negara Asia berkumpul untuk merangka Kenyataan Tohmle. Kredit: Pirawan Wongnithisathaporn, AIPP

AIPP

Ti Asya ket maysa a rehiyon nga addaan iti nangato a biolohikal ken dibersidad a kultura, nu sadinno, datayo nga nainsigudan nga umili ket addaan napateg a papel iti panangpataginayon (conserving) ken panangmanehar iti kadagaan, teritoryo, danum ken dadduma pay a rekurso. Manipud pay idi un-unana ket daytoyen ti ar-aramiden tayo, isunga datayo ket maikari a kas permanente a katinnulong ken mangidadaulo iti implementasyon iti Kumbensyon para iti Biolohikal a Dibersidad wenno Convention on Biological Diversity ken ti kumbensyon a nagkaykaysa a balangay dagiti nasyon panggep iti panagbalbaliw ti klima wenno the United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC).

Aktibo tayo a naki-paset iti agpatarus a grupo ti panagtrabho wenno Facilitative Working Group (FWG) kadagiti miting ti plataporma ti kaamuan idia UNFCCC, ken ti Ad Hoc a grupo ti panagtrabaho maipanggep iti Artikulo Otso (j) ken kapada a probisyon ti CBD. Dagiti Nainsigudan nga Umili manipud Asya ken dadduma pay a rehiyon iti lubong ket aktibo a nakipaset iti adbokasiya a nagkontribusyon iti pannakainayon iti karbengan-tao, dagiti karbengan ken kaamuan dagiti Nainsigudan nga Umili iti katulagan a Paris maipanggep iti panagbalbaliw ti klima, ken ti Kunming Montreal Global Biodiversity Framework (KM-GBF).

Pablaak ti Tohmle

"Tohmle" ket ti nainsigudan a nagan para iti Dhampus maysa a baryo a nakatakder idia Gandaki a probinsya ti Nepa. Daytoy a nagan ket napateg ken signipikante iti kultura para kadagiti nainsigudan nga umili ti Gurung.

Iti napalabas a maysa tawen,dagiti representatibo ti Naninsigudan Umili iti Asya ket nangipablaak iti E-Sak Ka Ou Declaration-maysa a pablaak maipanggep iti kolektibo a dawat tayo para iti kolaboratibo a solusyon tapno maipakaammo dagiti agdama a napateg a tarigagay ken dagiti isyu a masabsabat tayo ken panggep iti planeta nga ayan tayo. Ti deklarasyon ket naka- translate iti dose (12) a lenggwahe ken naipablaak iti onse (11) a websites.

Iti daytoy napalabas a tawen, insurat mi ti Krabi Action plan maipanggep iti Klima ken Biodibersidad, ti kaunaan a kolektibo a plano ti panagtignay dagiti nainsigudan nga umili nga isu ti pagsasabatan dagiti amin a tignayan maipanggep iti klima ken biodibersidad.Daytoy a plano ket nangpatibker iti dedikasyon wenno commitment tapno patibkeren ti tignayan tayo ken panangidaulo para iti panagpataginayon ken nasustenar a pannaka-usar iti biodibersidad ken mitigasyon ken panag-adaptar iti agbalbaliw a klima iti lokal, nasyonal ken rehiyunal a tukad.

Manipud idin, adu ti nagun-od dagiti Nainsigudan nga Umili idia Asya iti daga(ground) nu maipapan iti:

- Naaddan bileg dagiti komunidad,
- Panag -mapa dagiti teritoryo tayo,
- Panagbukel iti plano para iti panagpataginayon(conservation) ken panagsukat,
- Panagpatarus iti intergenerational a transmision ken dokumentasyon ti Nainsigudan nga Umili,
- Panagpalawa kadagiti network ken koalision,
- Panakipaset iti proseso ti legislasyon ken panang-review iti Nasyonal nga istrategiya iti Biodibersidad ken Plano nga aksyon para iti daytoy wenno National Biodiversity Strategy and Action Plans (NBSAPs),
- Panagpartuat ti materyales para iti adbokasiya ti polisiya, ken
- Panagparigetget iti komitment ken kontribusyon bilang Nainsigudan nga Umili tapno maiturong iti nasaysayaat a masakbayan a klase ti panagbiag ken kinatalna wenno kina-annayas ti aglawlaw

Para kadakami, ti panangitandudo iti karbengan- tao dagiti Nainsigudan nga Umili ket saan a matawaran iti amin a plano pang-aksyon ken istrategiya iti agbalbaliw a klima ken panagpataginayon ti Biodibersidad. Nupay kasta, agtultuloy a sanguen tayo ti adu-adu a pannubok ken pangta ti pannakapukaw ti Biodibersidad, agbalbaliw a klima,pannakakalbo ti kabakiran,panagbaba ti kalidad iti daga,komersyalisasyon,pannakasukat iti usar ti daga,panag-agaw iti daga, panag-agaw iti danum,krimalisasyon,militarisasyon ken panaglabsing iti karbengan- tao tapno laeng itandudo ti killo a kaamuan da panggep iti “panagpataginayon” kadagiti rekursu,”transisyon” iti enerhiya babaen kadagiti “proyekto”,Carbon Markets ken dadduma pay.

Ipaganetget mi ti dagus a pagkasapulan nga irespeto ti kolektibo a karbengan mi iti daga mi, teritoryo ken danum, isigurado ti pudno nga implementasyon iti nawaya, nasakbay, ken napakaamuan a pammalubos *or Free, Prior, Informed Consent* (FPIC), ken pannakabigbig ken panangpapigsa iti Nainsigudan a sistema ti panag-gubyrno iti amin nga biodibersidad ken aksyon para iti panagbaliw ti klima ken solusyon nga idauluwan dagiti gubyrno, dagiti institusyon ti pinansiya, ahensiya ti UN, organisasyon para iti panagdur-as ken dadduma pay a maseknan. Kasapulan met laeng nga masukisok ti target ken programa ti nasyunal iti panagpataginayon (conservation) ken bantayan ti seguridad dagiti Nainsigudan nga Umili a mangilablabaan iti karbengan-tao.

Iti agdama, idiy Pokhara, Nepal, naurnong ti innem a pulo ket lima (65) a lideratos manipud iti sangapulo a pagilian ti Asya, inrepresenta ti tallo pulo ket innem (36) ti intero a lubong, rehiyonal, nasyunal, ken dagiti lokal nga organisasyon, mairaman dagiti pannakabagi dagiti panglakayen, babbai, kabataan, dagiti tao nga addaan depekto, medya, abugado, ahensiya ti panagdur-as ken dagiti agpunpundo.

Agkukuyog kami a pasingkedan ti panagkumit nga aramiden ti paset mi iti panangpaidanun kadagiti nainget nga isyu a maisilpo iti daga, dagiti teritoryo ken danum mi, nainsigudan a panag-gubyrno ken sistema iti kaamuan. Daytoy a commitment ket maikuyog ken maiabante babaen iti pannakaipatungpal ti plano a panagtignay ti Pokhara - maysa kolektibo nga estratehiya para iti biodibersidad ken panagbalbaliw ti klima a binukel dagiti nakipaset iti maika-uppat(4th) a nainsigudan nga umili ken umili ti Asya wenno Indigenous Knowledge and Peoples of Asia (IKPA) iti maysa a kumperensya panggep iti karbengan dagiti nainsigudan nga umili, Biodibersidad, ken panagbalbaliw ti klima a naisayangkat idiy Pokhara, Nepal manipud umuna(1st day) nga aldaw ti Oktubre inggana maika-uppat(4th day) nga aldaw.

Ti kolektibo a rekomendasyon a mangiyabante iti panangidaulo ti nainsigudan nga umili, karbengan-tao, panangsalaknib iti Biodibersidad, ken hustisya iti klima

Natarabayan babaen iti kapanunotan dagiti imun-una ken dagiti panglakayen, ken babaen iti motibasyon ti kolektibo a commitment tayo a mang-itandudo ti kumon a panangipateg iti panagkaykaysa ti komunidad, panagdungngo, ken panangibingay kadagiti masakbayan a henerasyon ken ti nalawlaw a komunidad, maugedan ti kolektibo a rekomendasyon mi iti partidos ti CBD, iti partido ti UNFCCC, ti pribado a sektor, dagiti institusyon pampinansya, konserbasyon ti INGOs, dagiti NGO, dagiti agidonar, ken dagiti napateg nga institusyon babaen kadagiti napapateg nga isyus:

Nasyunal a Biodiberdidad nga istrategiya ken plano iti panagtignay wenno *National Biodiversity Strategies and Action Plans (NBSAPs)* Nayunal a pannakabigbig dagiti kontribusyon, ken Nasyunal a pannaka-adaptar dagiti plano wenno *Nationally Determined Contributions (NDCs)*, and *National Adaptation Plans (NAPs)*

- Panangisigurado iti sibubukel ken epektibo a partisipasyon dagiti Nainsigudan nga Umili, mairaman dagiti nainsigudan nga umili a babai, kabataan, ken dagiti tattao nga addaan iti depekto iti proseso ti panagdesisyon maipanggep iti panagbaliw ken panangpabaro kadagiti NBSAP, NDC, ken NAP babaen iti panang-itakder iti naituding nga espasyo para kadagiti Nainsigudan nga Umili.
- Dagus a pannaka-itakder iti epektibo a mekanismo a mapagpartisipar iti amin a tukad dagitoy a proseso iti nasyunal ken sub-nasyunal lebel wenno panangpapigsa kanyada iti pangraira da.
- Dagiti NBSAP, NDC, ken NAP ket kasapulan a nakabasar iti wagas a naibatay iti Karbengan ti tao, mairaman ti napigsa a panangiduron tapno maisigurado dagiti kalintegan tayo iti kolektibo a panagturay ken panangisigurado iti FPIC iti amin a biodibersidad ken aksyon klima iti kadagaan tayo, teritoryo, ken danum.
- Iraman dagiti tignayan nga inaramid dagiti Nainsigudan nga Umili iti Asyan babaen iti kolektibo a plano pang-aksyon iti biodibersidad ken panagbalbaliw iti klima, bayat ti panagisubmitar kadagiti report ti pagilian kadagiti kumbensyon ti biodibersidad ken panagbalbaliw ti klima.

Pamay-an iti panagpatalinaed a naibatay iti Karbengan-tao

- Pamay-an iti panagpatalinaed a naibatay iti Karbengan-tao
- Baliwan dagiti makadangran a linteg ken pagalagadan iti panagpatalinaed (conservation) babaen iti panangbigbig ken panangsalaknib kadagiti nainsigudan nga aramid tayo iti panagpatalinaed, dagiti kaugalian a linteg ken institusyon. Panangisigurado nga epektibo a maipatungpal dagitoy a reporma babaen iti natibker a mekanismo ti panangipatungpal, pagrukudan kadagiti pagbiddutan, ken pannakikadwa kadagiti nainsigudan nga umili.
- Panangbigbig ken panangipromulgar kadagiti Nainsigudan ken Tradisyunal a teritoryo bilang maikatlo (3rd) a dalanen wenno Indigenous and Traditional Territories (ITT), naiduma manipud iti protektado a disso ken dadduma nga epektibo a panagpatalinaed a basaran iti panagrukod wenno OECMs, iti panaggun-od ti tallo (3) a target iti KM-GBF.
- Garantisado a kaipapanan ken epektibo a partisipasyon ti Nainsigudan nga Umili a kas agtagikua iti karbengan ken lider a mangipangpangruna iti panagpatalinaed.

Nasyunal a Biodiberdidad nga istrategiya ken plano iti panagtignay wenno *National Biodiversity Strategies and Action Plans (NBSAPs)* Nayunal a pannakabigbig dagiti kontribusyon, ken Nasyunal a pannaka-adaptar dagiti plano wenno *Nationally Determined Contributions (NDCs), and National Adaptation Plans (NAPs)*

- Panangisigurado iti sibubukel ken epektibo a partisipasyon dagiti Nainsigudan nga Umili, mairaman dagiti nainsigudan nga umili a babai, kabataan, ken dagiti tattao nga addaan iti depekto iti proseso ti panagdesisyon maipanggep iti panagbaliw ken panangpabaro kadagiti NBSAP, NDC, ken NAP babaen iti panang-itakder iti naituding nga espasyo para kadagiti Nainsigudan nga Umili.
- Dagus a pannaka-itakder iti epektibo a mekanismo a mapagpartisipar iti amin a tukad dagitoy a proseso iti nasyunal ken sub-nasyunal lebel wenno panangpapigsa kanyada iti pangraira da.
- Dagiti NBSAP, NDC, ken NAP ket kasapulan a nakabasar iti wagas a naibatay iti Karbengan ti tao, mairaman ti napigsa a panangiduron tapno maisigurado dagiti kalintegang tayo iti kolektibo a panagturay ken panangisigurado iti FPIC iti amin a biodibersidad ken aksyon klima iti kadagaan tayo, teritoryo, ken danum.
- Iraman dagiti tignayan nga inaramid dagiti Nainsigudan nga Umili iti Asyan babaen iti kolektibo a plano pang-aksyon iti biodibersidad ken panagbalbaliw iti klima, bayat ti panagisubmitar kadagiti report ti pagilian kadagiti kumbensyon ti biodibersidad ken panagbalbaliw ti klima.

Pamay-an iti panagpatalinaed a naibatay iti Karbengan-tao

- Pamay-an iti panagpatalinaed a naibatay iti Karbengan-tao
- Baliwan dagiti makadangran a linteg ken pagalagadan iti panagpatalinaed (conservation) babaen iti panangbigbig ken panangsalaknib kadagiti nainsigudan nga aramid tayo iti panagpatalinaed, dagiti kaugalian a linteg ken institusyon. Panangisigurado nga epektibo a maipatungpal dagitoy a reporma babaen iti natibker a mekanismo ti panangipatungpal, pagrukudan kadagiti pagbiddutan, ken pannakikadwa kadagiti nainsigudan nga umili.
- Panangbigbig ken panangipromulgar kadagiti Nainsigudan ken Tradisyunal a teritoryo bilang maikatlo (3rd) a dalanen wenno Indigenous and Traditional Territories (ITT), naiduma manipud iti protektado a disso ken dadduma nga epektibo a panagpatalinaed a basaran iti panagrukod wenno OECMs, iti panaggun-od ti tallo (3) a target iti KM-GBF.
- Garantisado a kaipapanan ken epektibo a partisipasyon ti Nainsigudan nga Umili a kas agtagikua iti karbengan ken lider a mangipangpangruna iti panagpatalinaed.

- Panang-ibutaktak kadagiti istorikal a kinaawan hustisya a napasasamak wenno naaramid tapno laeng maibaga nga ipatpatungpal da ti panagpatalinaed (conservation) babaen iti panangisubli kadagiti kadagaan ken dandanum nga innala da a saan a naam-ammuan wenno awan naipatungpal nga FPIC. Suportaran ti panagisubli, panagsalaknib, ken panangmintinar iti salun-at dagitoy a kadagaan, teritoryo, ken danum, ken panangbigbig iti Kolektibo a panagtagikua dagiti Nainsigudan nga Umili kadagitoy.

Baro a programa iti trabaho iti maika-walo nga Artikulo (Article 8j) ken ti Intitusyonal a pannakasimpa daytoy

- Pangipatakder iti permanente a subsidyaryo a pannakabagi iti COP16 bilang umannatop a mekanismo tapno mas mapadur-as ti implementasyon ti Artikulo Otso (j) ken ti kapada a probisyon, ken ti panang-iyabante iti progreso manipud iti Ad Hoc Working Group iti Artikulo otso (j) ken ti KM-GBF.
- Panag-adaptar iti baro a programa iti panagtrabaho iti Artikulo Otso (j) ken panangisigurado iti sibubukel ken epektibo a partisipasyon dagiti Nainsigudan nga Umili iti implementasyon, kasta met iti intero a KM-GBF.

Balangkas ti panangmonitor ken dagiti Indikasyon iti KM-GBF

- Panang-adaptar kadagiti tradisyunal a kaamuan nga indikasyon maipanggep ti panagbalbaliw ti pannakausar iti kadagaan ken panagtagikua iti daga dagiti Nainsigudan ken Tradisyunal a teritoryo bilang kangrunaan nga indikasyon
- Bigbigen ti panag cross-cutting a kagalad ti uppat nga indikasyon ti tradisyunal a kaamuan iti KM-GBF, babaen iti epektibo nga integrasyon ti balangkas iti panangmonitor.
- Bigbigen ken panangsuporta (mairaman ti suporta a pampinansiya) iti akem ti pang-komunidad a batayan ti panag-monitor ken sistema ti impormasyon dagiti Nainsigudan nga Umili (kaspagarian, ti proyekto a nainsigudan a nabigasyon, panag-mapa iti komunidad, panangsarbey iti biodibersidad ti komunidad, panag-imbentaryo ken dadduma pay a pamuspusan) iti panag-monitor ti pannaka-implementar ti KM-GBF, mairaman ti kontribusyon da iti nasyunal a panag-report.

Dagiti panag-dependa ti Nainsigudan nga Umili para iti Karbengan-tao wenno IPHRDs

- Mangaramid kadagiti legal ken polisiya iti panag-reporma tapno gibusan ti madama nga kriminalisasyon dagiti nainsigudan nga umili ken panangpapigsa iti pagrukudan tapno masungbatan dagiti nangaramid kadagitoy

PEREMPUAN AMAN

- Gibusan dagiti panag-atake, pwersado a pannakapukaw, pannakaawan iti akses kadagiti sanikua ken accounts iti bangko, asasinasyon, panagrungsot, ken pananglapped kadagiti IPHRD. Panangisigurado iti epektibo ken napapanawen a pannakagun-od iti hustisya para kadagiti biktima iti nasao a panagrungsot.
- Panag-adaptar iti zero-tolerance a polisiya nga agturong iti amin a porma iti panag-atake laban kadagiti IPHRD ken panag-depensa dagiti nainsigudan nga umili a babbai, mairaman dagiti pangta, panagrungsot, seksual a panangriribuk, panagtiktik, ken pisikal wenno legal a panag-atake, karaman dagiti estratehiko a panagkaso laban iti panagpartisipar iti pampubliko nga aktibidades wenno SLAPPS.

Pannakapukaw ken pannakadadael

- Panangisigurado a dagiti institusyon iti panagguberno iti pondo para iti pannakapukaw ken pannakadadael ket bigbigen da dagiti nainsigudan nga umili bilang naisangsangayan a konstituensia babaen iti panag-adaptar iti nainsigudan nga umili a polisiya ken panangipaay iti dedikado a posisyon para iti nainsigudan nga umili bilang aktibo nga ag-obserbar.
- Masapul met nga inayon ken depinaren tayo ti saan nga ekonomiko a pannakapukaw ken pannakadadael a mapadpadasan dagiti Nainsigudan nga Umili

Merkado ti karbon ken rumbeng a transisyon

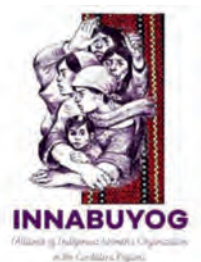
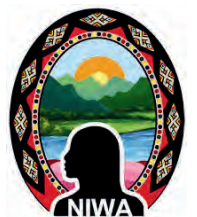
- Isardeng ti disenyo, implementasyon, ken panag-pondo iti karbon a panagpautang ken ti kunkunada a “green” wenno “Clean” a proyekto iti enerhiya iti kadagaan tayo, teritoryo ken danum nga awanan umno a panag-ala iti FPIC a maitunos iti Deklarasyon iti UN maipanggep iti karbengan dagiti nainsigudan nga Umili wenno UNDRIP.
- Panag-kondukta iti mapagpartisipar a pangkultura, aglawlaw, ken panangtingiting iti epekto ti karbengan tao babaen iti adda kaipapanan a partisipasyon tapno makaaramid iti kolektibo a desisyon a naimpormaran panggep iti Carbon Credit ken mapabarbaro a proyekto iti enerhiya ken pannaki-negosiar para iti pamuspusan a nainkalintegang ken patas a panagbinningay iti benepisyo.
- Panagbigbig ken panag-suporta iti duron ti komunidad ken bukod a mekanismo, dagiti pagalagadan ken inisyatiba nga maisupadi iti palengke a modelo a batayan, iti panagala ken komodipikasyon ti aglawlaw
- Panangisigurado ti pannakainayon dagiti prinsipyo ken protocol dagiti Nainsigudan nga Umili maipapan iti nalinteg a panagbalbaliw kadagiti nasional a Naikeddeng a kontribusyon (NDC) tapno umadayo iti gagangay wenno kadawyan a panagnegosyo ken sistema ti panagminas ken panagala kadagiti “panagbalbaliw” ken dagiti mainaig a mineral, a mangikkat kadagiti Nainsigudan nga Umili, mangrugit iti aglawlaw, pannakadadael dagiti sagrado a lugar ken pannakadadael ti biodibersidad.

Panagtiggay ti Rekurso

- Mangipaay kadagiti direkta, grant a naibatay, nalaka a maibagay, madanon, ambisioso, patas, ken mapagtalkan a pinansial ti publiko a direkta kadagiti Nainsigudan nga Umili. Ti maysa a wagas a naibatay iti karbengan ti tao ket masapol a mangiturong iti panagpuonan, panagtignay, ken institusionalisasyon ti aniaman a pinansiya kadagiti daga tayo, teritoryo ken rekurso, a naan-anay a mangtungpal iti UNDRIP, a mangipanamna iti panagtagikua tayo, panagidaulo, bukod a panagkeddeng, ken bukod a panaggubyerno.
- Paaduen ti kaadda, pannakagun-od ken epekto ti pinansya ken mekanismo ti panagbalbaliw ti klima ken biodibersidad, mangipasdek kadagiti nalawag, patas, ken dedikado a pasilidad ken programa ti trabaho babaen ti naan-anay ken epektibo a pannakipaset tayo tapno suportaran dagiti bukod tayo a naikedddeng a kasapulan ken prayoridad.
- Panangidyaya iti pinansiya, teknolohikal, ken teknikal a suporta tapno maibangon dagiti kapasidad ken paglaingan dagiti nainsigudan nga umili, nainsigudan nga babbai, nainsigudan nga agtutubo, nainsigudan nga addaan iti depekto, nainsigudan a periodista, ken dagiti nainsigudan nga abugado tapno naan-anay ken epektibo a makipaset da iti pananggun-od ken panangtarawidwid kadagiti pondo ken tapno masustentar ti aktibo a pannakipaset kadagiti mainaig a pannakabagi ken mekanismo a mangaramid iti panggeddeng.
- Masapul a saan laeng nga ipaay dagiti estado dagiti panagsagana ken isubli dagiti teritoryo no di ket mangitukon pay iti umdas a suporta tapno maisubli ti salun-at ken pagimbagan tayo, a nadangran gapu iti pannakapukaw ken pannakadadael dagiti daga tayo.

Dakami, dagiti nakipaset iti maika-4 a Nainsigudan a kaamuan ken Tattao ti Asya (IKPA) maysa a Rehiyonal a kumperensya, ket mangpasingked manen iti panagkomit mi a mangipatungpal iti Pokhara Action Plan iti Biodibersidad, panagbalbaliw ti klima ken karbengan dagiti Nainsigudan nga umili. Ituloy mi ti mangisayangkat iti tinawen nga stocktake dagiti rehiyunal nga uso kadagiti karbengan-tao, biodibersidad, ken pangabalbaliw ti klima, bayat a makatulong iti pannakadur-as dagiti karbengan dagiti nainsigudan nga Umili iti intero nga Asya.

Ladawan: Ti grupo dagiti inna ti Gurung Indigenous Peoples ti purok ti Tohmle ket agpakada kadagiti makipaset iti komperensia babaen ti tradisional a ritual a panangikabil iti tika (bagas) iti muingda.
Pammadayaw: Lakpa Nuri Sherpa/AIPP

Para iti ad-adu pay nga impormasion maipapan iti statement ni Tohmle, pangngaasiyo ta kontakten ti:

- ✉ Mr. Lakpa Nuri Sherpa (nuri@aippnet.org)
- ✉ Ms. Pirawan Wongnithisathaporn (pirawan@aippnet.org)
- ✉ Mr. Prem Singh Tharu (prem@aippnet.org)